

इत्युक्ते शेषस्त्रीलयाक्ये न० ४ तत्तद्दिशिष्टे त्रि० अमरः ।

“हिंसा भवत ते बुद्धिरेतासु कुर्वन्निष्ठुरम्” भट्टिः ।

“संरञ्ज हस्तिपकनिष्ठुर षोडशभिः” माघः ।

निष्ठुरिक ३० नागभेदे “आप्तः कोटरकचैव शिखी निष्ठुरिकस्तथा” भा० उ० १०२ अ० ।

निष्पूत्र त्रि० नि+विघ्न-त्त ऊट् । १ सुखेन निरस्ते स्नेहादौ “अकुरुनिष्पूत्रमिवोर्ध्वस्रवैः” माघः “स्नेहनिष्पूत्रवान्नामिनाधितिष्ठेत् कामतः” मनुः भावे क्त । २ निष्ठीवने न० ।

निष्णा त्रि० नि+ष्णा-क “निनदीभ्यां क्षातेः कौशले” पा० षत्वे टुत्वम् । कुशले “आतिथ्यनिष्णा वनवासिष्ठस्याः” भट्टिः ।

निष्णात त्रि० नि+ष्णा-कृत् क्त “निनदीभ्यां क्षातेः कौशले” पा० षत्वे टुत्वम् । १ कुशले निपुणे अमरः ।

“निष्णातेरथ सरसा प्रियासमूहेः” माघः । २ पारङ्गते च

“देशस्यायनएवैको निष्णातोयजुषासुत” भाग० ११ अ० ।

निष्पक त्रि० नि+ष्क-कृत् क्त “इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य” पा० षत्वम् । १ अतिथयेन पक्के व्यसने २ काशिते दधमूढादौ च “पथेकवायनिष्पका यतायापो भवन्ति” शत० ब्रा० ६. ५ ।

निष्पतिष्णु त्रि० नि+पत-वा० इण् ष् चत्वम् । निता-नपतनशीले “इन्द्रियाणि प्रमाचीनि बुद्ध्या संयम्य यत्नतः । सर्वतो निष्पतिष्णुनि” भा० या० २५ अ० ।

निष्पतिसूता स्त्री निर्गतो पतिः सुतश्च यस्याः प्रा० व० षत्वम् । अवीराद्यां पतिपुत्रविहीनायां स्त्रियां अमरः ।

निष्पत्ति स्त्री निर्+पद-क्तिन् षत्वम् । १ समाप्तौ २ सिद्धौ च “कथमप्यस्यसामन्तरा निष्पत्तेः प्रतीक्षते” कुमा० “निष्पत्तिः कर्मणो देवे पौरुषे च व्यवस्थिता” भार्क० प्र० ४ अ० ।

निष्पन्न त्रि० निर्गतमन्त्रपात्रेन निःसृतं पत्रं शरपुच्छो यस्य प्रा० व० षत्वम् । १ एकपार्श्वनिक्षिप्तसपुच्छशरस्यापरपार्श्वेन निर्गमयुक्ते ऋगादौ ततः “सपन्ननिष्पन्नाटित्वधने” पा० ऊजोयोगे डाच् । निष्पन्नाकरोति ऋगं सपुच्छस्य शरस्यापरपार्श्वेन निर्गमनात् निष्पन्नं करोतीत्यर्थः सि० कौ० । निर्गतं पत्रं यस्य । निर्गतपत्रके त्रि० । “विध्यन्त्यनिष्पन्नम्” कात्या० श्रौ० १२. १२. १ “अनिष्पन्नमनिःसृतपत्रं विध्यन्ति क्षत्रियाः” कर्कः ।

निष्पन्नक त्रि० निर्गतं पत्रं पथं यस्य कप् । १ पत्रशून्ये द्विषां टाप् कापि अत इत्यम् । या च २ करीरद्वये राजनि० । [यने हेनच० ।

निष्पन्नाकृति स्त्री निष्पन्न+डाच् ज-भावे क्तिन् । अतिथ्य-

निष्पद् न० निर्गतं पदं पादोऽस्य प्रा० व० षत्वम् । १ पादहीने २ तादृश्याने नौकादौ युक्तिकल्पतरुः ।

निष्पदयानञ्च नौकादिरूपं तद्विवरणसूक्तं तत्र यथा “नौकाद्यां निष्पदं यानं तस्य चक्षुषस्यते । अथादिक्चतु यद् यानं स्थले सर्वं प्रतिष्ठितम् । जले नौकैव यानं स्याद-तस्मां यत्नतो वक्षेत्” । तद्वटनादिकास्तौ यथा “सुवारवेद्या त्रियिचन्द्रयोगे चरे विलम्बे भक्तरादिषट्के । कृच्छे-ऽन्यसम्पत्तिरेकतोऽन्ये वदन्ति नौकाषटनादि कर्म । अविस्तरां सुसुधानिधिवर्षासिद्धधनाप्युत्तमे शुभजने । तारकयोगतिथोन्मुखिगुह्यौ नौगमनं शुभदं शुभवारः । दृष्टावुर्वेदगदिता दृष्टजातिचतुर्विधा । समासेनैव गदितं तेषां काष्ठं चतुर्विधम्” । तद्वया “अथ यत् कोमलं काष्ठं सुघटं ब्रह्मजाति तत् । दृढाङ्गं बहु यत् काष्ठमघटं क्षत्रजाति तत् । कोमलं गुरु यत् काष्ठं वैश्यजाति तदुच्यते । दृढाङ्गं गुरु यत् काष्ठं शूद्रजाति तदुच्यते । अथ चतुर्विधयोगेन द्विजातिकाष्ठसंपदः । क्षत्रियकाष्ठैर्घटिता भोजसते सुखसम्पदि नौका । अन्ये बहुभिः सुदृढैर्विदधति जलदुष्पदे नौकाम् । विभिन्नजातिद्वयकाष्ठजाता न ज्ञेयेषु नापि सुखाय नौका । तेषां चिरं तिष्ठति भुज्यते च विभिद्यते वारिषि मज्जते च । न सिन्धुगाद्याऽर्हति बौहवन्त्वं तत्कोहकान्ते-र्हियते हि बौहम् । विपद्यते तेन जलेषु नौका गुप्तेन बन्धं निजगद भोजः” । अथ बहुष्वानि “सामान्यस्य विशेषस्य नौकाया लक्षणद्वयम्” । तत्र सामान्यम् । “राजहस्तामितायामा तत्पादपरिष्ठाहिनी । ताव-देवोद्यता नौका सुद्रेति गदिता बुधैः । अतः सार्द्धमि-तायामा तद्वपरिष्ठाहिनी । त्रिभागेष्वोद्यता नौका मध्यमेति प्रचक्षते । कुशाञ्च मध्यमा भीमा अपला षटला भया । दीर्घा पल्लवटा चैव गर्भरा मन्दरा तथा । नौकादशकमित्यूक्त राजहस्ताद्युत्क्रमात् । एकैकद्वयैः सार्द्धं विजानीवाद् इदं द्वयम् । उच्चतिच प्रवीणा च हस्तादर्शं शसम्भिता । क्षत्र भीमा भया चेद गर्भरास्या शुभप्रदा । मन्दरा परतोयास्तु तासा मेवाप्युपयोगतिः । तासां गुणस्तु संक्षेपाद् दृष्टा च प्रकीर्तिता” । अथ विशेषः “दीर्घा चैवोद्यता चेति विशेषे द्विविधा भिदा । तत्र दीर्घा यथा “राजहस्त-द्वयायामा अष्टांशपरिष्ठाहिनी । नौकेन दीर्घिका नाम दर्शनेनोद्यतापि च । दीर्घिका तरिष्वीका